

Környezeti Társadalomkutatók (ESSRG)

A Jászság SPA fenntartási tervénekrészvételi tervezés és kommunikációját megalapozó tanulmány

Készítették:

Fabók Veronika

Kalóczkai Ágnes

Kovács Eszter

2013. február 7.

Tartalomjegyzék

Bevezetés.....	3
1. A tájhasználat alakulása és befolyásoló tényezők a Jászságban.....	4
1.1. A Jászság társadalmi fejlődése: kiváltságos helyzet és egyenlőség.....	4
1.2. A tájhasználat változásai a Jászságban: az állattartástól a földművelésig.....	6
2. Érintett elemzés.....	11
2.1. Módszertan.....	11
2.2. Az érintettek felkutatásának nehézségei.....	12
2.3. A helyi érintettek csoportok szerepe és érdekeik.....	13
2.4. A természetvédelem, és különösen a Natura 2000 területek megítélése a helyiek szemszögéből.....	16
2.5. A ragadozó madarak és a parlagi sas megítélése.....	18
2.6. A vadászat és mezőgazdálkodás ellentéte.....	18
2.7. Az érintettek javaslatai az apróvadállomány növelésére.....	21
3. Javaslatok a Jászság Natura 2000 területre készített fenntartási terv kommunikációjára és kapcsolódó kiegészítő kommunikációra.....	24
Felhasznált irodalom.....	27
Mellékletek.....	28

Bevezetés

Jelen tanulmány a Parlagi-sas védelme az ember-sas konfliktus kezelésével (HELICON, Conservation of imperial eagles by managing human-eagle conflicts in Hungary: LIFE10 NAT/HU/000019) LIFE+ projekten belül a Jászság SPA fenntartási terv részvételi tervezésének első fázisát foglalja össze, s megalapozza a további kommunikációt is.

Ennek érdekében 2012. szeptembertől decemberig egyrészt a Jászság társadalmi változásairól és kapcsolódó tájhasználati változásokról szakirodalmi háttérkutatót (desk research) végeztünk, másrészt interjúkat készítettünk a Jászság SPA legfontosabb helyi érintettjeivel.

A tanulmány - a háttér munka lépéseit követve - három részből áll.

Először a Jászság tájhasználatának történetét foglaljuk össze néhány oldalban, amely segítséget adhat ahhoz, hogy megértsük, hogyan alakult az elmúlt évszázadokban a táj használata a vizsgált területen, és milyen társadalmi folyamatok állnak ennek hátterében. Ez az áttekintés ötletekkel is szolgálhat arra vonatkozóan, milyen irányban érdemes a jelenlegi tájhasználatot alakítani.

A második részben a helyi érintettekkel készített interjúk alapján végzett érintett elemzés eredményeit foglaljuk össze, amely megmutatja, hogy kik a főbb szereplők a területen, milyen a hozzáállásuk a természetvédelemhez, kiemelten a parlagi sas védelméhez és a Natura 2000 területéhez. Ez segítséget adhat ahhoz, hogy megismerjük az érintettek véleményét, percepcióit, feltárjuk a természetvédelem-mezsgazdálkodás-vadászat/vadgazdálkodás közötti lehetséges konfliktuspontokat, és ennek ismeretében megalapozzuk a fenntartási terv további kommunikációját. Érdemes már itt, a tanulmány elején, hangsúlyozni, hogy az interjúk a helyi érintettek véleményét, elképzeléseit hivatott feltárni, s nem volt célja az ismeretek pontosítása sem a Natura 2000 hálózatról, sem a parlagi sas védelméről. Az érintettek ismereteinek bővítését egy későbbi, ismeretterjesztéssel és célzott kommunikációval tudják a projekt szakemberei elősegíteni.

A harmadik részben a fenntartási terv kommunikációjához adunk javaslatokat, kiegészítve egyéb kommunikációs javaslatokkal, amelyek véleményünk szerint tovább növelhetik a projekt sikerességét.

Köszönetünket fejezzük ki Mátyás Izoldának, Tóth Viktória Eszternek (Szent István Egyetem) és Nagy Gyulának (Budapesti Corvinus Egyetem) az interjúzásban való közreműködésükért, illetve Szemethy Lászlónak (Szent István Egyetem VMI) a vadgazdálkodási kérdések megértéséhez nyújtott segítségéért. Interjúalanyainknak is köszönjük, hogy válaszaikkal segítették a feltáró munkát.

Reméljük, hogy a tanulmány segítséget nyújt mind a fenntartási terv előkészítésében érintett szakemberek közötti párbeszédhez, mind a helyi érintettekkel való kommunikáció folytatásához.

1. A tájhasználat alakulása és befolyásoló tényezők a Jászságban

Egy táj arculata, természeti értékei bonyolult társadalmi-gazdasági-természeti folyamatok során jönnek létre, amelyek feltárása választ adhat sok, a jelenben felmerült, kérdésünkre. Az alábbiakban a jászsági táj és az itt található természeti értékek jelenlegi állapotának kialakulását eredményező folyamatokat vázoljuk fel.¹

Már itt, a fejezet elején jelezzük, hogy a Jászság esetében az emberi tényezőknek sokkal nagyobb szerepe volt a táj alakításában, mint a természetes hatásoknak. A területen a folyószabályozás hatására létrejött ártéri- (puhafás ligeterdő, ártéri rétek) és szikes jellegű helyek a legjellemzőbbek, a táj legfőbb jellegzetességeit a természetközeli növénytakaróját leginkább a gyep-társulások jelentik, a cickafarkas és ürömös szikes pusztarétek (*Achilleo-Festucetum pseudoninae*) és a szikes mocsárrétek (*Agrosti-Alopecuretum pratensis*) adják. Az erdő-társulások közül kisebb foltokban még fellelhetők a keményfa-ligeterdő és sziki tölgyesek is (Jászság TK TKT é.n.).

1.1. A Jászság társadalmi fejlődése: kiváltságos helyzet és egyenlőség

A Jászság² az Alföld északi részén, a Zagyva és Tarna folyók völgyében található, valaha vizes élőhelyek által uralt terület volt. A Mátrából lefolyó vizek változtatták mocsárvilággá, amelyet szikes tavak, felfertésztartók tarkítottak. Sokáig területileg és lakosságát tekintve is elkülönült az ország többi részétől.

Eredetileg gyep-terület (határterület volt), amely csak helyenként volt lakható, később a királyság megalakulásával királyi birtokká vált. A jászok, a 13. században történt betelepülésük óta fogva, kiváltságokkal rendelkeztek, amelyeket évszázadokon keresztül igyekeztek fenntartani, így a terület gazdasági és társadalmi viszonyai a 19. század közepéig önállóan fejlődtek, a társadalom többi részétől eltérő módon és ütemben. A Jászság, történetének jelentős részében, jogilag és közigazgatásilag is független volt, nem tartozott egyetlen vármegyéhez sem, néhány ideiglenes időszakot eltekintve. A rendi társadalomban a jászok a nemesekével egyenértékű jogokkal rendelkeztek, nem tartoztak földesúri kényszer alá, ez csak ideiglenesen az 1702-es eladatásukkal következett be. Társadalmukra az 1745-ös megváltásig a viszonylagos egyenlőség volt jellemző.

A jászok egyenlő jogokkal rendelkeztek, saját földjükön gazdálkodtak (nem jobbágytelken), szabad emberek voltak. A különböző társadalmi rétegek annak ellenére nem váltak el élesen

¹ A tanulmányban Fodor (1942) művét használtuk a szövegközi hivatkozással nem jelzett részekben.

² Jászság fogalma alatt legtöbbször a következő településeket értik: [Jászsószentgyörgy](#), [Jászapáti](#), [Jászárokszállás](#), [Jászberény](#), [Jászdózsa](#), [Jászfelsőszentgyörgy](#), [Jászfényszaru](#), [Jászfákóhalma](#), [Jászkisér](#), [Jászládány](#), [Jásztelek](#), [Jászárgó](#), [Jászboldogháza](#), [Jászivány](#), [Jászszentandrás](#), illetve a jász települések közé ékelődött településeket (amelyek nem vettek részt a redemptio-ban): [Alattyan](#), [Pusztamonostor](#), [Jánoshida](#) (azonban a történeti források esetleg eltérhetnek).

egymástól, hogy kialakultak bizonyos mértékű vagyoni különbségek, és voltak, akik nemesi címhez jutottak az idők során. Ezek a vagyoni különbségek sem voltak annyira jelentősek, mivel a foglalkozások hasonlósága (mindenki a mezőgazdaságból élt) ezt nem tette lehetővé.

A társadalom viszonylagos egyenlőségéből fakadóan hosszú ideig a Jászság képe is az egységesség volt jellemző. A szántóföldek táblái nagyjából egyforma nagyságúak voltak, és a falvak belső képe is egységes volt. A Jászság 3-4 mezővárosból és a környező falvakból állt, amelyek rurális, állattenyésztő települések lévén nem különböztek jelentősen egymástól.

A társadalmi viszonyokban fordulópontot jelentett, hogy 1702-ben a bécsi udvar a Német Lovagrendnek adta el a Jászságot, amelyet lakosai kiváltságaik visszaszerzésére 1745-ben Mária Terézia királynő engedélyével visszavásároltak, ez volt a megváltás (redemptio). A megváltás egyik következménye a társadalmon belüli egyenlőség megszűnése volt, hatására megjelentek a vagyoni különbségek a jáász társadalomban. Bár a királyi adománylevelével kikötötte, hogy a megváltás mindenkire egyformán vonatkozik, a társadalom három részre szakadt a redemptio következtében. A társadalmi különbségek alapját a megváltásért fizetett összeg nagysága jelentette. A megváltás hozománya az volt, hogy bár mind a redemptusok (akik fizettek megváltást), mind az irredemptusok (akik nem fizettek a megváltásért) újra szabadok lettek, azonban az utóbbiak már nem rendelkeztek földbirtokkal. Az elkülönülést később az konzerválta, hogy a redemptusok zárt rétegébe nagyon nehéz volt bekerülni, és az csak jelentős vagyonnal rendelkezők számára volt lehetséges. A jáász társadalom harmadik rétege a nem kiváltságos (nem szabad) és birtok nélküli szellér réteg volt, amely a szegény bevándorlókból tevődött össze.

A 18. században a községek korábban egységes képe is megszűnt. Az ország iparosodásának hatására bevándorló vagyontalanok a települések külső részeire költöztek, amely hatására a települések szerkezetében változás következett be, kettéoszlottak a vagyoni helyzet alapján belső és külső részre.

A Jászság kiváltságos helyzete, amely a társadalom többi részétől megkülönböztette, gyakorlatilag a rendi társadalom fennállásáig: a jobbágyfelszabadításig (1853) állt fenn, utána a jobbágytelkek megszűnésével kiváltságaik értelmüket veszítették. A terület az önállóságát az 1876-os közigazgatási reform megvalósulásával, Jász-Nagykun-Szolnok megye megalakulásával veszítette el végképp.

A Jászság társadalmára még a 19. század végén is a mezőgazdálkodásból élők túlnyomó aránya volt jellemző (80-90%). Az iskolázatlanság magas aránya és az, hogy az iparos és értelmiségi réteg nem volt jelentős a térségben, a Jászság modernizációját megnehezítette. A megerendszert bevezetése óta ellenállás kísérte, a helyi vezető réteg a megyésítést és Szolnok megyeszékhellyé való kinevezését tették felelőssé a lemaradásért. Ezen kívül annak is nagy szerepe lehetett a leszakadásban, hogy a terület előljárói elutasították a helyi vasúti összeköttetés kiépítését (Pethő 1999). A főutak és a vasútvonalak még a 20. század elején is elkerülték a Jászságot, így jelentősebb iparosodásra csak sokkal később került sor. Az ipar az 1950-es években elemények nélkül jelentősen erősödött meg a térségben, több jelentősebb gyár és gyáregység alakult meg vagy települt ide (pl.: Aprítógépgyár, Lehel Hűtőgépgyár, Orion, Kötöttárugyár) (Pethő 1999). A rendszerváltozás után az ipar privatizációja hamar lezajlott: az Orion a Samsung-al, míg a Lehel Hűtőgépgyár az Elektrolux-al állapotott meg (Pethő 1999). A 2000-es évek közepére az ipar továbbra is jelentős foglalkoztatási tényező

(47%) volt, ez az arány az ország többi részével szemben a rendszerváltozás óta nőtt. A térség három legfontosabb gyára az Electrolux, a Samsung és az Aprítógépgyár maradtak. Ebben az időszakban Jászberényre és a Jászság északi részére inkább az ipar, Jászberénytől délebbre fekvő részére inkább a mezőgazdaság volt jellemző, itt a munkanélküliség is magasabb volt (VÁTI 2006).

1.2. A tájhasználat változásai a Jászságban: az állattartástól a földművelésig

A táj változása szorosan összefügg a Jászság társadalmának és gazdaságának változásával. A jászok betelepülésekor és elhagyta a tájra a vad vízivilág, szikések és az ezt övező homokos térrészek voltak a jellemzők, amelyhez alkalmazkodtak évszázadokon keresztül. A terület valaha erdősebb jellegű lehetett, Fodor (1942) szerint erre az éghajlati adatokból, történelmi feljegyzésekből és helynevekből lehet következtetni (a források szilfát, vadkörtefát, és vadalmát említene). A beköltözéskor a jászok nomád állattartó életmódot folytattak, a 14. században azonban megjelentek olyan írások, amelyek arra utaltak, hogy földműveléssel is foglalkoztak már ebben az időben. A feljegyzések szerint búza, zab, árpa, köles, borsó és lencse termesztése folyt a területen.

A 16. században, a török idők kezdetével a gazdálkodás visszafejlődött, a terület elnéptelenedett, az állatállomány lecsökkent, még a vadtermények gyűjtése is elterjedt a területen. A táj mindeközben jelentősen átalakult, a 17. századra a Jászságban alig akadt erdő. Ha elhagyta voltak is erdők, azokat valószínűleg a legeltetés, földművelés érdekében és egyéb használatra felélték, és nem telepítették újra. A terület gazdálkodása a 17. század végére a török hódoltság megszűntével állt helyre, ekkorra tért vissza a földművelés jelentősége. Ebben az időszakban a legfontosabb termények a gabonafélék (búza, árpa, zab, köles) voltak, de megjelent a szőlő és dohánytermesztés is. Azonban a földművelés terjedésének ellenére a fennmaradási forrás továbbra is az állattartás maradt. A Jászság területének 96%-át legeltették, amelyeken nagy állatállomány legelt. Mivel a területek a marhatartásra voltak a legalkalmasabbak, a legfontosabb jószág a magyar szürkemarha volt, de a juh, ló és sertés tartása is jelentős mérteteket öltött. A területek használatát a kezdetleges földközösség jellemezte, mindenki ott szántott, ahol akart, a lényeg az volt, hogy olyan terület legyen, amelyet meg lehet védeni az állatoktól. Az első foglalás joga még a 17. század végén is jelen volt a területen.

A Jászság megváltása (1745: redemptio) után indultak meg a nagy átalakulások a Jászság társadalmában, a gazdaságában és a táj képében is. Az állatállomány ekkorra jelentősen felduzzadt, mivel nem volt más lehetőség a vagyon felhalmozására, nem lehetett birtokot vásárolni. Még azoknak a jászoknak is voltak állataik, akiknek egyébként birtokuk nem volt. A szántók aránya folyamatosan növekedett ebben az időszakban, de a 18. század végén még mindig kétszer annyi legeltető volt a területen, mint szántó, és a jövedelem nagy része is még mindig az állattartásból származott. A termelt növények jellemzően gabonafélék (búza, rozs, árpa, zab) voltak, de a kukorica, dinnye és szőlő is jelentős arányban voltak jelen. A szénatermelés is növekedett ebben az időszakban, a 18. század végére exportra is termeltek szénát és zabot. A termésátlag általában nem volt jó, mert nem trágyáztak, mivel faanyag hiányában fűtésre használták a trágyát. A kétnyomásos gazdálkodás a 19. század végéig

megmaradt uralkodó gazdálkodási módnak, a földeket ugaroltatták, az ugarokat gyakran legeltették, később pedig dohánytermesztésre használták. A területek használatára a földközösség volt jellemző, a földek évente máshol voltak kijelölve. A szántókat és kaszálókat nyílas földosztással jelölték ki a váltságdíjba befizetett összeg alapján. A réteknél a nyílas osztás a 19. század közepéig fennmaradt.

A táj drasztikus átalakítása a 18. század közepétől kezdődött meg. A lecsapolások, az erdősítések és a homok lekötésére tett erőfeszítések jelentősen átalakították a táj arculatát. Az árvizek a 18. század közepétől súlyosan érintették a fejlődő mezőgazdaságot, a szántók érdekei egyre inkább elterjedtek a legelő ellenében (bár a lecsapolási munkák kezdete lehetséges, hogy még a legeltetés érdekében történt). Az ármentesítési munkákba a jáászok közösségei maguk kezdték bele, egész sor árvízvédelmi művet hoztak létre önállóan, és a 19. század közepére a Tisza árjának kivételével megoldották a terület árvízmentesítését. A szabadságharc után a Tisza árvízmentesítése is megkezdődött, a 19. század végére pedig teljesen lezajlott a Jáászok lecsapolása. Azonban az őszi- tavaszi belvizek ellen továbbra sem tudtak védekezni, a lecsapolás hatására pedig megjelent egy új probléma, a terület szikesedése. A probléma megoldásaként a szikes gyepet nem használták szántónak, inkább legeltették rajta. (A szikesek egyébként nem voltak ismeretlenek számukra, és a lecsapolásig nem is panaszkodtak miattuk. A szikes mocsarokból, tavakból, amelyet „mézes”-nek neveztek, gyűjtötték a sót szappanfőzéshez és mosáshoz.) A 18. század elején a Jáászok 6,3%-át borította erdő, amely igen kevésnek volt mondható. A megváltás után a közösségek önállóan nekiláttak erdőt telepíteni, de a Mária Terézia által szentesített erdőrendtartás is ebbe az irányba terelte a lakosságot. A királynő parancsára tölgyfákat ültettek a „hitvány” fűzfák helyett, későbbi rendelkezések pedig az akác ültetését írták elő. Azonban minden rendelkezés ellenére a vizes élőhelyekre a lakosok fűzfákat ültettek. A homok megkötésére nyárfákat kezdtek ültetni, illetve akác és szőlő telepítése történt még ugyanezen célból. A 18. század végére minden község határában volt már erdő. A 19. századi lecsapolások az ártéri erdők pusztulását is magukkal hozták, a füzesek helyére akácok ültetése kezdődött. A század második felére, az 1870-es évek mezőgazdasági fellendülésével az erdők aránya ismét csökkenni kezdett. A jáászok azonban arra nagy hangsúlyt fektettek, hogy az utak mentén, a községek utcáin és a tanyák körül a fasorok megmaradjanak („illetlen” volt a tanya a facsoport nélkül).

A külső pusztákon (amiket a túlnépesedés és állatállomány növekedése miatt kezdtek el használni a Jáászokon kívül) és a belső határon is egyre több föld került végleges felosztásra (tanyaföldeknek), terjedni kezdett a magántulajdon. A 19. század elejére a tanya rendszer kialakulóban volt, ami véget vetett a földközösségnek. Az állatállomány nagysága a 19. század első felében nagyon megnövekedett, a legelő aránya viszont egyúttal csökkent. A jövedelem nagy része még mindig az állattartásból származott, azonban a gabonatermelés is egyre jövedelmezőbb ágazat lett, és elkezdte háttérbe szorítani az állattartást. A kötött gazdálkodás (amikor községek szabták meg a terményeket) is változóban volt, így a gabonaféléken kívül más termények is elterjedtek (kukorica, dinnye, dohány és a szőlő). A jellemző gabonafélék a búza, árpa és rozs voltak (Palugyai 1854). A magántulajdon és a tanya gazdálkodás lett a meghatározó a térségben ebben az időszakban.

A 19. század közepére tovább csökkent a legelő aránya (1854-ben már csak 18,97% volt). Az istálló állattartás terjedt el, az állattartás már nem a pusztákon, hanem a tanyákon folyt.

Az istállózás gyakorlatával megjelentek új háziállat fajták is (magyar tarka marha és juh), amelyek jobban bírták a bezártságot. A tulajdonviszonyok még inkább a magántulajdon dominanciája felé mozdultak el, a közösségi tulajdont majdnem teljes egészében felszámolták. A földek 19. századi tagosítási törekvései miatt leapadt a közlegel k területe is, azok a magánbirtokosoknak lettek kiosztva. A század végének mez gazdasági fellendülése minden, szántónak felhasználható terület (vizes él hely, legel , kaszáló, homok) betörését eredményezte. A legel k aránya a 19. század végére drasztikusan lecsökkent (1895-ben 9,57% volt).

A világháború után a terményeket kis parcellákban, vegyesen termesztették, a hat f termény (búza, árpa, rozs, zab, kukorica, burgonya) 80%-át adta a terményeknek. Ezen kívül a dohány és dinnye termesztése is el fordult a területen. A gazdálkodás módja a javított háromnyomásos gazdálkodás (zöld ugar alkalmazása) volt. Az állatállomány továbbra is jelent s volt, de a legel k hiányában (a 20. század elejére a legel k aránya 7,47%-ra csökkent, lásd 1. táblázat) a takarmánytermelés (répa, csalamádé, lucerna, lóhere, bükköny) is elterjedté vált. Az I. világháború utáni évekre minden szóba jöhet területet felhasználtak, addigra a szántók elérték maximális elterjedésüket.

1. táblázat. A legel k arányának változása 1854-1930 (Fodor 1942 alapján)

Év	A legel k kiterjedése (kat hold)	A legel k aránya (%)
1854	33 245	18,97
1865	29 904	16,98
1879	16 610	9,04
1895	17 603	9,57
1914	13 728	7,47
1930	12 886	7,02

A birtokok aprózódása, amelynek egyik legf bb oka az volt, hogy kevés birtok volt, és a redemptusoknak el joga volt a vásárláskor, illetve a térség túlnépesedése a 18. század óta tartott. Sok volt a föld nélküli nincstelen, a térség az 1930-as évekre jelent sen elszegényedett.

A két háború között a Jászságra a kis- és középbirtokok voltak jellemz ek, nagybirtok csak elenyész számban volt megtalálható. A földnélküliek száma is nagyon magas volt a térségben (Szikra 2003). Ennek megfelelő en az 1945-ös földreform, amely a nagybirtokok felszámolására és a földnélküliek, illetve nagyon kis birtokokkal rendelkező számára kívánt földet juttatni, nem járt túlzottan nagy sikerrel. Mivel nem volt elegend felosztható földbirtok, a kiosztott földterületek átlagos nagysága 5 kataszteri hold volt. A gazdálkodók egy része a probléma áthidalására szövetkezeteket alapított, mások továbbra is önállóan próbáltak boldogulni. A gazdálkodás továbbra is hagyományos maradt, a gépesítés lassan haladt. A gépek hatékonyabb kihasználására való törekvés a szövetkezeti földek összevonásával járt. Az elkövetkező évek nehézségei (beszolgáltatás, fokozódó adóterhek) 1961-ig sok önállóan gazdálkodót kényszerített a gazdálkodás abbahagyására és az iparban való elhelyezkedésre (Szikra 2003).

A tanyarendszer és vele a hagyományos paraszti gazdálkodás megszűnése erre az időszakra tehető. 1961-re befejeződött a mezőgazdaság szocialista típusú átalakítása, a gazdálkodás ettől kezdve nagyüzemi típusú gazdálkodás volt. A vegyszer és műtrágya használata, a gépesített növénytermesztés és öntözéses gazdálkodás lépett a kisparaszti gazdálkodás helyébe. A takarmányozás meghatározóvá vált (Szikra 2003). A sokszínű kisparcellák eltűntek, nagy egybefüggő táblák alakultak, a Jászság területének 96 %-a került ekkorra termelői szövetkezetek és állami gazdaságok tulajdonába. A termelői szövetkezetek egy része eredményesen gazdálkodott (Jászszentandrás, Jászfényszaru, Jászboldogháza TSZ-ei), de akadtak, amelyek működésképtelenek voltak különböző okokból (rossz termőhelyi adottságok, eladhatatlan termékek stb.) zavarok jelentek meg (Béke TSZ. Jászfákóhalma, Lenin TSZ. Jászberény). A rendszer konszolidációjával, a termelői szövetkezetek tagjai körében a háztáji gazdálkodás egyre elterjedtebb lett (Pethő 1999).

A rendszerváltás utáni kárpótlással a mezőgazdaságban a tulajdoni viszonyok és a termelés ismét drasztikusan átalakult. A nyugat-európai típusú, családi gazdaságokra alapozó mezőgazdaság kialakulása lehetővé vált, azonban a kis gazdaságok túlsúlya és a gazdálkodás folytonosságának megszakadása miatti szakértelem hiánya ezt nehezítette. A termelői szövetkezetek egy része megszűnt, más részük továbbra is eredményesen gazdálkodott (Szikra 2003).

A 2000-es évek közepén a Jászberényi Kistérség (amely lefedi a Jászságot) túlnyomó része mezőgazdasági művelés alatt állt, legjelentősebb része intenzív szántó művelés alatt, 69,9 %-án szántók voltak találhatóak. A nagytáblás művelés mind a hátságokon, mind a mélyebb térrészekeken jellemző volt. Az erdő- és gypsávok hiányoztak a területről (VÁTI 2006). Az elterjedt termények 2004-2005-ben az őszi búza, napraforgó, kukorica, árpa, cukorrépa és tritikálé voltak. A dinnyetermesztés és a hagymatermesztés is fellelhető volt a térségben, a Jászság északi részén pedig gyakori volt a fóliás kertészet is. Takarmánynövények közül a lucerna, a repce és a silókukorica voltak jellemzőek (VÁTI 2006). Az állattartás jelentősen visszaesett, különösen a sertésnevelés, de a szarvasmarha állományban is csökkenés következett be. Az 1-2 marhátartók arányának csökkenését részben kompenzálta, hogy a nagyobb gazdálkodóknál lassú állománykoncentráció volt megfigyelhető (VÁTI 2006). A természetes gyep aránya 7% volt, az intenzíven legeltetett területek aránya 2%. Az erdővel borított területek aránya 8% volt ebben az időszakban, de a települések között nagy különbségek mutatkoztak: Jászberényben 15-20% volt az arány, míg a települések felében nem érte el az 5%-ot. Az erdőnek 94,5%-a gazdasági rendeltetésű volt, védelmi funkciókat 4,5% látott el (talajvédelem és mezővédelem erdőszávok), illetve 1% oktatási és rekreációs célokat szolgált. A természetvédelmi célú erdőnek nagysága 4,8 hektárt tett ki. Az erdőnek nagy része nemesnyaras (44%) volt, de az akác (27%) és a tölgy is viszonylag jelentős állományokat alkottak, míg kisebb területet foglalt el a csertölgy, fenyő, hazai nyár, fűz és juhar. Az erdőterületek nagyobbik része, 72%-a magántulajdonban volt, csupán 22%-a állt állami vagyongazdálkodás alatt (VÁTI 2006).

A táj a túlzott vízlevezetés következtében száraz, vizekben szegény volt, csak a gyakori belvizek emlékeztettek az egykori vízivilágra (VÁTI 2006). A birtokviszonyokra jellemző volt a kistermelők (1-10 hektáron gazdálkodók) viszonylag magas száma a térségben, a mezőgazdasági egyéni vállalkozók száma pedig növekvő tendenciát mutatott (50-300 hektár). A mezőgazdasági társas vállalkozások aránya viszonylag alacsony volt, a nagyobb

településeken fordult el csak 5-6 társaság (a kft.-k 500-1000 hektárral). A szövetkezetek (2-3000 hektáron, néhány helyen Zrt. formájában) sok helyen gondokkal küzdöttek, de megmaradtak (VÁTI 2006).

2010-ben összesen 7444 gazdálkodó volt a Jászsági Kistérségben, ebből 191 volt gazdasági szervezet, 7353 pedig egyéni gazdaság, amiből látszik, hogy továbbra is a kis gazdálkodók voltak többségben a területen. A használt terület kb. 83%-a volt szántó, 9%-a pedig gyep, az elbirtokok 52 %-át, az utóbbiak 61 %-át hasznosították gazdasági szervezetek. A szántók 48%-át, míg a gyepet 39%-át használták egyéni gazdálkodók. Az állatállomány 34,3 %-át a marha, 33 %-át a sertés, 20,2%-át pedig a tyúk tette ki. 2010-re az erdőborítás csökkent, az erdő csak a terület 5,39 %-át borították, nagy részét (kb. 80%-át) gazdasági szervezetek hasznosították (KSH 2012).

A Jászság történetének áttekintésével felfedezhetjük, hogy a jász társadalom egyes jellemzői a 20. század végéig fennmaradtak. A kisbirtokos gazdálkodók magas száma feltehetően az önállósághoz szokott jászok hagyományából ered. Más tipikus jellemzők azonban kiveszni látszanak, az állattartás erdőszőlő hagyományai (amelyekből a jászok nehezen váltak meg) például nem tudják átvészelni a jelen kor kihívásait. Az. 2. sz. mellékletben egy táblázatban foglaltuk össze a tájhasználat alakulását. Összességében elmondhatjuk, hogy érdemes figyelembe venni a természeti környezet használóinak múltját, történetét, mert hasznos információkkal szolgálhatnak a természetvédelmi célú tájhasználat tervezése során is.

2. Érintett elemzés

2.1. Módszertan

A kutatás empirikus adatgyűjtését félig-strukturált interjúk készítésével végeztük (Babbie 1995, Héra & Ligeti 2005, Kvale 2005, Heltai & Tarjáni 2004, Mason 2005). A félig-strukturált interjúk legfontosabb jellemzője, hogy kutatási kérdéseinkre egy viszonylag rugalmas keretek közötti beszélgetés során kapunk választ, ami azt jelenti, hogy a kutatási kérdések állandóak minden egyes interjú esetében, sorrendjük és a kérdés megfogalmazása viszont a helyzethez igazodva változhat.

A félig-strukturált interjúk folyamatát minden esetben egy előre elkészített, az interjúalany foglalkozásához, érdeklődési köréhez igazodó interjúfonál (ld. 1. sz. mellékletben) segítette. Az interjúfonál lényege, hogy az abban megfogalmazott fő témakörök és részletező kérdések alapján segítse a kérdezőt a beszélgetés folytonosságának fenntartásában, ugyanakkor állandó támaszt nyújtson a kutató számára az interjú irányának megtartásában. Az interjúfonálban a kérdések témakörönként különülnek el egymástól. Az egyes témakörök fogják csokorba azokat a kérdéseket, amelyekre választ szeretnénk kapni az interjú során. Jelen kutatás esetében az interjúfonál a következő témaköröket tartalmazta:

1. Bemutatkozás, ismerkedés: az interjúalany foglalkozására, tevékenységére vonatkozó kérdések halmaza. Célja, hogy ezáltal közelebbről megismerjük az interjúalany személyét és szakmai hátterét.
2. Helyi szereplők és helyi viszonyok: a mezőgazdasági, a természetvédelmi és a vadászati ágazat helyi szereplőinek megismerése, egymás közötti viszonyok felmérése. Célja, hogy átfogó képet kapjunk az apróvadak és a ragadozó madarak védelme kapcsán felmerülő érintettek szerepéről, kapcsolatairól.
3. Természetvédelem, ragadozó madár- és apróvadvédelem: a természetvédelem megítélése a helyiek szemszögéből. Célja, hogy felmérjük, milyen ismeretekkel rendelkeznek az érintettek a ragadozó madarak és az apróvadak állománya és populációváltozásai kapcsán, milyen okokat látnak a negatív változások mögött. Véleményük szerint hogyan lehetne javítani a helyzeten.
4. Támogatási programok: a támogatási programok népszerűségének felmérése. Célunk, hogy felmérjük, milyen véleménnyel vannak a helyi érintettek a jelenleg működő támogatási programokról és hogyan, milyen feltételekkel vennék igénybe egy esetleges apróvadász célprogram lehetőségeit.
5. Az interjú lezárása: levezető kérdések a jövő képeiről. Célja a beszélgetés lezárása.

Mivel lehetőségeink nem biztosították, hogy pontos, és hivatalos adatokat (számok, területhasználat módja, általuk használt területek mérete) szerezzünk a Jászság SPA területhasználatáról, ezért terepi kutatásunk első lépéseként a terület természeti viszonyait leginkább ismerő szakemberekkel (természetvédelmi r, MME szakemberek, falugazdászok) vettük fel a kapcsolatot. A terepi viszonyok megismerését követően (4 alkalommal interjúval egybekötött terepbejáráson is részt vettünk) a helyi földhasználókkal (első sorban az SPA

területén tevékenykedő nagyobb gazdálkodókkal) vettük fel a kapcsolatot, hogy felmérjük, mik a legjellemzőbb területhasználati módok.

Az interjúzások elrehabilitációjával egyre hangsúlyosabbá vált a vadászati ágazat szerepe a ragadozó madarak és az apróvadak állományának fenntartásában, ezért a gazdálkodók megkérdezése mellett törekedtünk valamennyi érintett vadásztiársaság felkeresésére, valamint a gazdálkodók vadászati tevékenységének megismerésére. Mindezek alapján összesen 21 interjút készítettünk, amelyek a következőképpen oszlottak meg:

- Gazdálkodók: 7 f
 - Ebből 1 erdőgazdálkodással is foglalkozó: 2 f
- Vadászati ágazat képviselői (vadőrök, vadásztiársasági vezetők, megyei vadászati képviselők): 6 f
- MME és Hortobágyi Nemzeti Park Igazgatóság (továbbiakban HNPI)szakemberei: 2 f (a HNPI szakemberével 2 alkalommal készítettünk interjút)
- Polgármesterek: 2 f
- Falugazdászok: 2 f
- Vízügyi szakember: 1 f

A potenciális interjúalanyok felkutatásában a kutatás kezdetén elsősorban a helyi természetvédelmi erők voltak segítségünkre. Újabb és újabb interjúalanyokhoz a hólabda módszer segítségével jutottunk el. Ennek lényege, hogy az interjúalanyt megkérjük, ajánljon valakit, aki érintett lehet az adott témában.

Az interjúk átlagosan 1-1,5 óráig tartottak. Amennyiben a helyzet úgy engedte, illetve amennyiben az interjúalany a beleegyezését adta, a beszélgetéseket diktafonnal rögzítettük.

A beszélgetéseken minden alkalommal legalább 2 kutató vett részt, amely során az egyik kutató felelt az interjú irányításáért (kérdésért), a másik a hallottak jegyzeteléséért felelt. Ez a munkamegosztás lehetővé teszi, hogy a kérdező teljes egészében az interjúalanyra tudjon koncentrálni, így segítve el a válaszadó fontosságérzetének fenntartását, és bizalmának megtartását.

Valamennyi interjúról szöveges összefoglaló készült, amelyben a válaszadó által kapott információk mellett lejegyeztük az interjúalany szakmai háttérét és az interjúkészítés körülményeit is.

Az eredmények összegzését, amelyet részletesen a következő fejezet tartalmaz, az említett összefoglalók egyszerű, szöveges, ámde tematikus elemzésével végeztük. Az elemzés első szakaszában érintett csoportonként külön-külön kijelöltük az összefoglalókból a kutatási témakörökre vonatkozó információkat, kulcsszavakat. A második szakaszban összevetettük a különböző érintett csoportok adott témakörre vonatkozó válaszait, hogy felmérjük az azonosságokat, a különbségeket és az esetleges ellentmondásokat. Az elemzés során kapott eredményeket a következő fejezet részletezi.

2.2. Az érintettek felkutatásának nehézségei

Amint azt a módszertani fejezetben már említettük, a Jászság SPA érintett gazdálkodóinak felkutatásában elsősorban a természetvédelmi erők voltak segítségünkre. Mivel a Jászság SPA területe nem esik egybe a védett területekkel, ezért a HNPI nem rendelkezik hivatalos,

összesített adatokkal a madárvédelmi területek tulajdonosairól, földhasználóiról, így pontos számukról nincs adatunk.

A Jászság területén összesen 5 falugazdász foglalkozik a mez gazdálkodással kapcsolatos feladatok ellátásával. Közülük négytel próbáltuk felvenni a kapcsolatot annak érdekében, hogy listát kapjunk a Natura 2000 területekkel rendelkezőkről, sajnos azonban csak két faluval tudtuk személyes interjút készíteni. Bár a falugazdászok készségesen segítettek további interjúalanyok felkutatásában, összesített adatokkal sem a Natura 2000 támogatást felvevő köréről, sem a Natura 2000-es területek földhasználóiról (tulajdonosok vagy bérlők) nem tudtak hivatalos listával szolgálni. Több esetben az is előfordult, hogy a falugazdász által ajánlott gazdálkodó az előzetes telefonos hívásunk során informált bennünket arról, hogy a falugazdász téves információkkal látott el bennünket, mivel a falu nem rendelkezik (vagy nem tudnak róla, hogy rendelkezne) Natura 2000-es területekkel. Az interjúalanyok pontos felkutatását az is nehezítette, hogy a tulajdonosok vagy a bérlők nincsenek tisztában azzal, hogy madár- vagy élőhelyvédelmi, vagy esetleg mindkét kategóriába tartoznak-e területeik. Mindezek tanulságaként elmondható, hogy a falugazdászok számára sem tisztázott azok köre, akik valamilyen módon érintettek lehetnek a Natura 2000-es program kapcsán, és nem rendelkeznek pontos adatokkal a területek után támogatást igénylőkről sem.

A fenti okokból kifolyólag első sorban azokat a gazdálkodókat sikerült elérnünk, akiket az erdő és a falugazdászok személyesen ismertek.

A Jászság SPA területén összesen 5 vadásztársaság működik, közülük négytel sikerült felvenni a kapcsolatot.

2.3. A helyi érintettek csoportok szerepe és érdekeik

Gazdálkodók

A mez gazdálkodók szerepe a területhasználat módjában, és így az apróvadak és a parlagi sas élőhelyének megőrzésében meghatározó. Érdeklük, hogy területeik minden hasznosítható részét kihasználják, és a hatékonyság növelése céljából egyre jobban intenzifikálják a gazdálkodási módot. Ismereteink a Natura 2000 programról felületesek, többnyire az előírások betartásához szükséges szintig terjednek. A helyi érintett szereplők közül leginkább a helyileg illetékes falugazdászsal, és a Natura 2000 előírások ellenőrzése, esetleg nemzeti park igazgatósági vagyongazdálkodásban lévő terület bérlése esetén a természetvédelmi tiszttel állnak kapcsolatban. Fontos azonban megjegyezni, hogy számos olyan gazdálkodó is tevékenykedik a területen, akik sem a támogatások ellenőrzése, sem területbérlés kapcsán nem tartanak fenn kapcsolatot az erdővel (ez indokolja a szaggatott vonal jelölést), és jelen kutatásban sem tudunk velük interjút készíteni, mégis meghatározó szerepük van a vadállomány és a parlagi sas élőhelyének fenntartásában. Amennyiben a gazdálkodó vadász is, általában szoros kapcsolatot tart fenn valamely vadásztársasággal. Közvetlen ellenérdekeltsége leginkább a vadászokkal alakul ki a vadak által okozott károk miatt. A természetvédelemmel szembeni ellenérdekeltségeiket az AKG és Natura 2000 támogatás enyhíti. (A természetvédelmi szempontból fontos támogatásokat a 3. sz. mellékletben foglaltuk össze.)

A gazdálkodók csoportján belül különíthetjük elő azokat a földhasználókat, leginkább erdőbirtokosokat, akiknek a területein parlagi sas fészkel. Szerepük kiemelten fontos mind az

apróvadmegrzésben (él hely fenntartásban), mind a fészkel helyek zavartalanságának biztosításában. Erd gazdasági tevékenységeik során ellentétbe kerülhetnek a HNPI-vel a gazdálkodásra vonatkozó természetvédelmi el írások, korlátozások miatt.

Falugazdászok

A falugazdászok a helyi mez gazdálkodás meghatározó szerepl i, hiszen területük gazdálkodói számára tanácsadói szolgálatot végeznek az agrártámogatásokkal kapcsolatban. Emiatt k ismerik a legjobban a helyi gazdálkodókat, s különösen a támogatást felvev gazdákkal szoros a kapcsolatuk. Ha felismerik a Natura 2000 hálózat szerepét, akkor közrem ködhetnek annak népszerűsítésében, s a gazdákat ösztönözhetik az el írások betartására. Ezen kívül a gazdákat érint oktatások, képzések szervezésében lehet még szerepük.

Vadásztársaságok

A vadásztársaságok közötti kapcsolatok, érintettségük feltárását nagyban nehezítette, hogy az elmúlt években a mez gazdasági cégek és a vadásztársaságok esetében is átalakulások történtek, így például vadásztársaságok felbomlása és újraalakulása, mez gazdasági cégek vadászati ágazatának megsz nése vagy vadásztársasági keretekbe történ beolvadása. A szerteágazó tulajdoni és egyéb (tagsági, földhasználói jogok, tevékenységi körök stb.) viszonyok teljes megismerésére a kutatás sz k keretei nem adtak lehet séget. A következ táblázatban a területen m köd vadásztársaságok néhány jellemz jét foglaltuk össze.

2. táblázat: A területen m köd vadásztársaságok f bb jellemz i

Vadásztársaságok	Tulajdon/használat	Tagság/tagdíj	M ködés
Úttör VT, Alattyán	- 9786 ha - vadászterületet bérlik gazdálkodóktól - van vadföld	- 52 tag - tagdíj van	- tagok vadásznak és magyar bér vadászat van - közösségi munka
Lehel VT, Jászberény	-8907 ha -600 ha-t bérlenek a HNPI-t l	- 53 tag tagdíj van	tagok vadásznak és bér vadászat van
Papp-Agro Kft. vadászati ágazata központ: Jászárokszállás	- vadászterület egy része saját tulajdon, többi bérlik - Kft.-nek van vadászati ágazata	nincs tagdíj	- jászágói lakosok és akiknek ott van földjük, azok vadásznak - egyéni szerz déssel: a kilövés után fizetnek állatonként - lehet végezni társadalmi munkát is
Béke VT, Jászfákóhalma	- vadászterületet bérlik gazdálkodóktól - van földtulajdon, egy része vadföld	- 33 tag - tagdíj van	tagok vadásznak és bér vadászat van

A vadásztársaságok a gazdálkodók mellett az apróvadak állomány szabályozásában leginkább érintett szerepl k. Helyi képvisel i és koordinátorai az apróvad gazdálkodásnak. A pusztán vadgazdálkodással foglalkozó társaságok bevételeiket fként vadásztatásból és az él

apróvadak (mezei nyúl, fácán) értékesítéséből szerzik. Az utóbbi években a mezei nyulak számának megfogyatkozása miatt, elmondásuk szerint, az értékesítésre szánt élő nyulak töredékét hálózják be, amely komoly veszteséget okoz a vadásztársaságoknak. Az elmúlt évek ragadozógyérítési szabályváltozásainak köszönhetően a vadásztársaságok tevékenységéhez kapcsolódó költségei (csapdák beszerzése, benzinköltség) is jelentősen megnövekedtek. A vadak által okozott károkat megegyezés alapján (vadhús vagy kedvezményes vadászati lehetőség felajánlása a károsultnak) igyekeznek rendezni.

Azok a vadásztársaságok, amelyek mezőgazdasági cégek vadászati ágazataiként működnek, lényegesen összetettebb helyzetben vannak. Általánosságban ezek a társaságok is nehéz anyagi helyzetűekről számoltak be, azonban veszteségeiket némiképp kompenzálni tudják a gazdálkodási ágazat tevékenységei és támogatásai után befolyt összegekből.

A vadásztársaságok ellenérdekltségben állnak a gazdálkodókkal, amennyiben azok vadkárra hivatkozva kártérítést igényelnek. A vadászok az apróvad állomány csökkenésének okát leginkább a helytelen mezőgazdálkodási módokban látják, amely tovább növeli a vadászok ellenszenvét a gazdálkodókkal szemben („A gazdák az utolsó árokpartot is beszántják.”, „Kemény vegyszereket használnak.”).

A vadásztársaságok leginkább a gazdálkodók bizonyos csoportjaival tartanak kapcsolatot: akikről területeket bérelnek, akik vadkár miatt kártérítést igényelnek, vagy olyan gazdák, akik vadásznak is (pl. vadásztársasági tag). Az interjúkból szerzett információk alapján azt mondhatjuk, hogy egyes vadásztársaságokkal szorosabb a HNPI kapcsolata, másokkal kevésbé.

A természetvédelem képviselői

A Jászság természeti értékeinek helyi szintű védelmét a Hortobágyi Nemzeti Park Igazgatóság (HNPI) természetvédelmi referensje, valamint az MME terepi képviselője testesíti meg. A természetvédelmi referens hatósági személyként felügyeli a természeti értékek védelmét a Natura 2000 területen. A HNPI saját vagyongazdálkodásban lévő területein az igazgatóság iránymutatásai alapján kapcsolatot tart a bérelt gazdákkal és felügyeli azok természetvédelmi tevékenységét. Szakértőként részt vesz továbbá a Natura 2000 támogatást felvevő gazdák MVH általi ellenőrzésében is. Az MME terepi munkatársa a védett ragadozómadarak védelmében tevékenykedik a területen. E kutatás szempontjából mindkettőjük legfontosabb feladata a helyiekkel való kapcsolattartás (információ átadása, tudásátadás személyes beszélgetések által), a ragadozó madarakkal kapcsolatos bejelentések (pl. elhullott madarak, egyéb problémák) koordinálására, kezelése. Aktív jelenlétük és tevékenységük kiemelt fontosságú a helyi érintettek, elsősorban a gazdálkodók és a vadászok véleményének és természetvédelmi ismereteinek formálásában. Különösen igaz ez a HNPI-re, hiszen állami szervként képviselőinek jelenléte a természetvédelem komolyabb megítélését vívhatja ki a helyiek szemében.

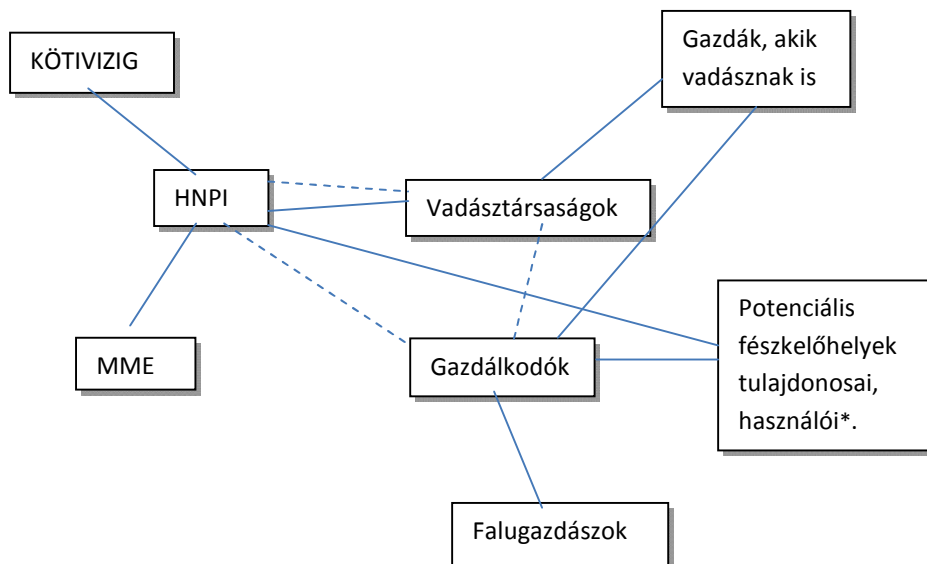
A természetvédelem képviselőinek érdeke, hogy biztosítsák a terület védett természeti értékeinek hosszú távú fennmaradását. Emiatt érdeklentébe kerülhetnek a mezőgazdasági (pl. földhasználati korlátozások esetén), a vadászati (pl. ragadozó madár mérgezések esetén, apróvadállomány fenntartási mód esetén), s olykor a vízügyi ágazattal (vízmeztartás kapcsán). A HNPI leginkább a Borsóhalmai legelő folyótán hivatalos kapcsolatban áll a Közép-Tisza-vidéki Vízügyi Igazgatósággal, szorosan együttműködik az MME munkatársaival.

Vízügyi igazgatóság

A Közép-Tisza-vidéki Vízügyi Igazgatóság (KÖTIVIZIG) els sorban a Borsóhalmi tározó, a Jásztelki vésztározó, valamint az Ágó-éri zsilip kezelése, karbantartása kapcsán érintett e kutatásban. A Borsóhalmi legel természeti értékei, valamint a vízmegtartásban betöltött szerepe miatt kiemelt fontossággal bír a HNPI. A vízmegtartáshoz azonban szükség van a KÖTIVIZIG együttm ködésére is, így a két szervezet leginkább e kérdés kapcsán tart fenn kapcsolatot.

A települések polgármesterei

A helyi polgármesterek közvetetten érintettek a Natura 2000 terület fenntartásában. Ha felismerik a természeti értékek meg rzésének fontosságát, illetve a természetközeli gazdálkodásban és az ökoturizmusban rejli lehet ségeket, akkor egyrészt ösztönözhetik a lakosokat (ezen belül a gazdálkodókat) a természetvédelemmel való együttm ködésre, másrészt a települések és környezetének fejlesztése során építhetnek a természeti értékekre.

1. ábra: Érintett-térkép

*Erd foltok, facsoportok, tanyahelyek tulajdonosai, használói.

2.4. A természetvédelem, s különösen a Natura 2000 területek megítélése a helyiek szemszögéb l

A falugazdászoktól kapott információk alapján a Natura 2000 gyeptámogatási programja leginkább a nagyobb (200 hektár vagy afölött) gazdaságok körében népszerű . A közepes és kisebb gazdaságok (100 hektár és az alatt) az adminisztrációs feladatoktól és a plusz terhekt l, illetve korlátozásoktól tartva inkább nem veszik igénybe a program által nyújtott támogatást. A program megítélésének felmérése céljából adatforrás hiányában csak a Natura 2000 területekkel érintett legnagyobb mez gazdasággal foglalkozó cégek vezet ire tudtunk

támaszkodni, így a kisebb, családi gazdaságokban dolgozók ismereteiről információink hiányosak. Az általunk felkeresett gazdálkodók mindannyian igénylik a Natura 2000 támogatást, s véleményünk szerint ehhez köthet, hogy részben ismerik a program céljait és követelményeit. Tudásuk ugyan nem mondható alaposnak, mivel a programról csak nagy vonalakban tudtak beszélni, azonban ez betudható annak is, hogy ezeknél a cégeknél sok esetben külön munkatárs, vagy a gazdálkodó felesége foglalkozik a különböző adminisztrációs feladatokkal, így a támogatási programok ügyintézésével és elírásaival is.

A többi érintett csoport tudása a programról változó képet mutatott. Az általunk felkeresett polgármesterek például erősen hiányos vagy téves információkkal rendelkeznek a Natura 2000 programról, s egyes esetekben előfordult, hogy feltett kérdéseinkre az interjúalanyok a válaszadást kikerülték vagy visszautasították, mondván nincsenek megfelelő ismereteik a természetvédelmet és a Natura 2000 programot illetően. („*Miért van itt Natura 2000 terület?*”, „*Fogalmam sincs. Madarak, sasok, biztos van egy-kettő.*”; „*Természetvédelmi kérdésekben nem vagyok járatos.*”)

A gazdálkodók Natura 2000 programmal szembeni megelégedettségének felmérése céljából kérdéseket tettünk fel a program általuk gondolt hasznosságára, hatékonyságára vonatkozóan. Eredményeink azt mutatják, hogy bár a korlátozásokért cserébe kapott kompenzációval (a kompenzáció mértéke és a kifizetések ideje) a gazdálkodók elégedettek („*A támogatás sokat segít, az biztos*”), azonban az elírások ésszerűségét és hatékonyságát több esetben is megkérdőjelezték. Így például a gazdálkodók egy része úgy gondolja, hogy a vadriasztó lánc használata nem hatékony a vadak elriasztására, amelynek több okát is felsorolták:

Nyúlfi vagy fácáncsibe esetében a vadriasztó lánc kevésnek bizonyul a riasztásra, mivel ezek az állatok még túl gyámoltalanok, s a lánc érintése sem készíteti őket menekülésre.

Amennyiben a lánc meg is riasztja az állatot, az rövid időn belül visszatér a riasztás helyszínére, főként ha fiatal egyedről van szó.

Abban az esetben, ha az adott táblában több mező gazdasági munkagép végez munkát, még a vadriasztó lánc használata ellenére is nagy az esélye annak, hogy a megriasztott apróvad egy másik munkagép alá fut („*Főlöszleg. Meg, kérdés, hogy jó irányba zavarja-e a vadat*”).

A vadriasztó lánc használata ugyanakkor sok veszéllyel is jár a munkagép vezetőjé számára, mivel az esetleges oszlopok, szoliter fák kikerülése érdekében a vezetőnek minden alkalommal le, majd aztán fel kell szerelnie a vadriasztó láncot. Ebből kifolyólag a gazdák többsége nem szívesen alkalmazza az eszközt, s elmondásuk szerint egyes modernebb munkagépekre már nem is lehet felszerelni a láncot.

Az erdészeti tevékenységet is folytató gazdaságok vezetői azt nehezményezték, hogy a sasfészkek közelében lévő erdekben csak korlátozottan vághatnak ki fát, illetve a fakivágások és az erdészeti munkák időintervallumának korlátozásával nagyobb gondot kell fordítani a munkálatok megtervezésére. Véleményünk szerint a sasfészkekhez közeli fakivágások korlátozásával csupán rövidtávon válik zavartalanná a sasok fészkelése, hiszen a nem kell időben kivágott faegyedek kedvezőtlen időjárási feltételek mellett akár ki is dőlhetnek, így veszélyeztetve a sasfészkek épségét („*Hiába nem engedik a természetvédők, hogy kivágják a sasos erdeket. Ki fog dőlni magától, és akkor annyi lesz a sasnak*”).

2.5. A ragadozó madarak és a parlagi sas megítélése

E kérdés felmérésekor arra kerestük a választ, hogy miként vélekednek a helyi érintettek a ragadozó madarokról, és ezen belül is kifejezetten a parlagi sasról.

Az interjúk eredményei alapján elmondható, hogy valamennyi megkérdezett tisztában volt a faj jelenlétével, s azok a gazdák, illetve vadászok, akiknek területein parlagi sas fészkel, többnyire az el fordulás helyét is meg tudta nevezni. Azok az interjúalanyok azonban, akik munkájuk során közvetlenül nem kerülnek kapcsolatba a parlagi sassal (pl. polgármesterek, falugazdászok) pontatlanabb információkat adtak pl. a költ párok számát illet en.

A ragadozó madárfajok elnevezését a terepen gyakran megforduló érintettek (gazdák, vadászok) általában helyesen használták az interjúk során, amib l arra következtethetünk, hogy tisztázott számukra a fajok különböz sége. Egy id sebb és kisebb gazdasággal rendelkező gazda interjúalanyunkkal és feleségével folytatott beszélgetésünk viszont arra hívta fel figyelmünket, hogy a laikus érintettek és a természetvéd szakemberek közötti kommunikációs félreértéseknek az is alapot adhat, hogy a helyi id sebb generációk a sas elnevezést gyakran használják összefoglaló névként valamennyi ragadozó madárra. („*A sasok berepülnek még a pajtába is.*” – Kés bb az interjúalany pontosította, hogy vércsér l volt szó.) A ragadozó madarak, illetve a parlagi sasok számát illet en a megkérdezettek elmondták, hogy a területen lényegesen több egyed található az elmúlt évekhez képest. Kifejezetten a vadászati ágazat képvisel i, ellentétben a természetvédelmi szakért kkel, azon a véleményen vannak, hogy a ragadozó madarak, de különösen az egerészölyvek száma elérte a terület eltartó képességét, s a további populációnövekedés hozzájárul az apróvadak eddig is drasztikus csökkenéséhez. Voltak azonban olyan vélemények is, amelyek arra utaltak, hogy a parlagi sas jelenléte pozitív indikátor, hiszen jelzi, hogy a területen még van elég táplálék a fennmaradásához („*Addig jó, amíg van parlagi sas, mert az azt jelenti, hogy van apróvad is.*”) A vadászok ragadozó madarakkal kapcsolatos aggodalmát a gazdálkodók közül többnyire azok er sítették meg, akik maguk is vadásznak gazdálkodói tevékenységük mellett. A pusztán mez gazdálkodással foglalkozó interjúalanyok nem számoltak be arról, hogy munkájukban komolyabb hátrányt jelentene a parlagi sas jelenléte.

Az interjúk alapján elmondható, hogy eltér véleményen vannak a helyi érintettek és a természetvéd k a ragadozó madarak állomány nagyságáról, a madarak pontos táplálék összetételér l, valamint a terület ragadozó madár eltartó képességér l. A különböz érintett csoportok ragadozó madarak táplálkozási szokásairól alkotott véleményeket a 4. számú mellékletben foglaltuk össze. Egyes vélemények szerint egy parlagi sas pár naponta egy nyulat eszik meg, ami egy évben az él nyúl árával számolva akár 6 millió forint veszteséget is okozhat egy vadásztársaságnak.

2.6. A vadászat és mez gazdálkodás ellentéte

Az apróvadállomány problémái

Valamennyi érintett egyetértett abban, hogy az apróvadak állománya drasztikusan lecsökkent az elmúlt évtizedekhez képest. Az interjúalanyok leginkább a mezei nyulak számának változásait emelték ki („*Annyi nyúlbanda volt...*”), de gyakran szóba került a fácánállomány folyamatos fogyatkozása is. A róka állománya megfigyeléseik szerint egyre növekszik, s a régmúlthoz képest a vaddisznó is gyakrabban fordul el .

A mez gazdasági és a vadászati ágazat képviselői különbözőképpen ítélik meg maguk, illetve egymás apróvadakra gyakorolt hatását. A csak mezgazdálkodással foglalkozó, illetve kevesebb természetvédelmi tudással rendelkező gazdák saját tevékenységük (pl. földhasználati mód) hatását nem igazán tartják meghatározónak az apróvadak állományára, sokkal inkább a kedvezőtlen időjárásnak, a nagy és gyors munkagépeknek, valamint a róka és a ragadozó madarak túltartásának tudják be a negatív változásokat.

Azok a gazdák, akik szabadidejükben vadászattal is foglalkoznak, valamivel komplexebben látják a helyzetet, és az időjárás mellett több tényezőt (élőhelyek csökkenése, túlzott vegyszerhasználat, kevés táplálék) is meg tudtak említeni, ami az apróvadak állományának csökkenését eredményezheti.

A vadászok véleménye szerint a 3. táblázatban felsorolt okok mellett a gazdálkodó tevékenysége, gazdálkodási módja befolyásolja leginkább az apróvadak számának alakulását. Az apróvadak élőhelyének rohamos csökkenése, a földmunkák során használt egyre nagyobb és gyorsabb munkagépek, a túlzott vegyszerhasználat, az egyes élőhelyek (pl. vadriasztólánc használata) be nem tartása és a termesztett növények összetételének változásai mind-mind a vadállomány stabilitását veszélyeztetik. Fontos megjegyezni, hogy egyes, magasabb pozícióban álló vadászati képviselők azt is átlátják, hogy mindezen negatív tényezők kialakulásában meghatározó szerepe van az agrár-, és különösen az agrár-környezetgazdálkodási (a továbbiakban: AKG) programoknak, valamint az éppen aktuális piaci helyzetnek. Az interjúalanyok által felsorolt okokat, és azok kifejtését a 3. táblázatban foglaltuk össze.

3. táblázat: Az apróvadak állománycsökkenésének okai

Okok		Csak mg.	Vadász, egyben gazda is	Vadász	Term. véd.	Magyarázat
Földhasználati mód	Vadriasztó lánc alkalmazásának hiánya		X	X	X	A vadriasztó lánc alkalmazásának mellőzése (a korábban ismertetett okok miatt), csökkenti az apróvadak menekülési esélyeit.
	Mezsgyék beszántása		X	X	X	A táblaszegélyek, az útmenti mezsgyék, a csatorna- vagy patakpartok, illetve a csatornák beszántása következtében csökken az apróvadak számára létfontosságú élőhelyek kiterjedése.
	Nagy és gyors munkagépek		X	X		Míg régebben a kisebb és lassabb munkagépeket használták a gazdák, addig ma gyorsabb és nagyobb eszközökkel dolgoznak, és gyakran egy táblában egyszerre több gépet is használnak. Ez csökkenti az apróvadak menekülési esélyeit.
	Vet mag csávázás			X		A csávázott vet mag a fácánra, a mezei nyúlra és a pócokra elsősorban mérgező, a ragadozó madarakra a másodlagos mérgezés során jelent veszélyt.
	Gyomirtózás			X		A gyomirtózás következtében a fű növény mellett más növény nem marad meg, így csökken az apróvadak táplálékforrása.
	Növényállomány			X		Problémát jelent a tápláléknövények

Okok		Csak mg.	Vadász, egyben gazda is	Vadász	Term. véd.	Magyarázat
	egyszer sődése, homogenizálódása					változatosságának csökkenése. A gazdálkodók 4-5 növényfajt termesztnek, s az azonos fajok betakarítása egy időintervallumra koncentrálódik. F termesztett növények: napraforgó, búza, kukorica, repece)
	Napraforgó termesztés elterjedése			X		A jelenlegi piaci helyzet leginkább a napraforgónak kedvez, így a gazdák nagy területeken termesztik a növényt. Amíg a napraforgó levelét és tápanyagját a nyúl és a fácán eléri, megfelelő táplálékforrás, egy bizonyos magasság után azonban a napraforgótábla "sivataggá" válik az apróvadak számára. („Napraforgóban van most a pénz.”)
	Rossz időben és egyszerre történő munkavégzés			X		A májusi lucernakaszálás nem kedvez az apróvadnak. Az egyszerre történő kaszálás és aratás következtében egyik napról a másikra eltűnik a táplálékforrás.
	Cukorrépa termesztésének háttérbe szorítása			X		A magyar cukorgyárak megszűnését követően drasztikusan csökkent a cukorrépa termőterülete. A cukorrépa lombzatának nedvességtartalma a nyúl, az illata által vonzott rovarok pedig a fácán számára biztosított fontos élelemforrást.
	Vízvezeték árkok beszántása			X		A vízvezeték árkok és csatornák beszántása egyrészt a belvíz, másrészt pedig az azokat határoló mezsgyék eltűnése miatt jelent gondot.
	Öntözés hiánya			X		A csatornák számának csökkenése, illetve a vízdíjak növekedése miatt a gazdák egyre kevésbé öntöznek, ami segítené az apróvadoknak átvészelnie a száraz időszakokat.
Vadgazdálkodás	Nem megfelelő ragadozógazdálkodás (róka)	X	X	X	X	A jelenleg érvényben lévő szabályok miatt a ragadozógyérítés a korábbi módszerekhez (mérgezés) képest idő- és költségigényesebbé vált. Emiatt egyes vadásztársaságok elhanyagolják ezt a tevékenységet. Pl.: Az élvefogó csapdákat naponta kell ellenőrizni, ami idő- és költségigényes (benzin).
	Nem egységes ragadozógazdálkodás			X		Az egyes vadásztársaságok ragadozógazdálkodását nagyban befolyásolja a szomszédos vadásztársaságok dúvadgyérítésének hatékonysága.
	Itatás problémája			X		Az ásott gödrökből kialakított itatók fenntartása nagy költségvonzattal jár (a kis méretű gödrökbe folyamatosan vizet kell hordani, nagy gödrök esetén a víz megposhad), az önitatókat ellopják.
Egyéb	Száraz, meleg időjárás	X	X	X		A tavaszi csapadékos időjárás a fiatal egyedek felfázása, a száraz nyár az ivóvízhiány (zöld növényi részek hiánya) miatt veszélyezteti az apróvadakat. Aszálykor a vetés alacsony magassága nem biztosít megfelelő búvóhelyet az apróvadak számára.

Okok	Csak mg.	Vadász, egyben gazda is	Vadász	Term. véd.	Magyarázat
Ragadozó madarak	X	X	X		A ragadozó madarak számának növekedése az apróvadak állományának csökkenését idézi el .
Út menti fasorok hiánya			X	X	Az út menti fasorok megfogyatkozása, a pótlások hiánya els sorban a nyúl és a fácán számára okoz gondot.
Állatállomány csökkenése			X		Az állatállomány csökkenése miatt kevesebb lucernát termelnek a gazdák, ami pedig a nyúl egyik f táplálék növénye.
Talajvízcsökkenés			X		A talajvízcsökkenés következtében egyre nehezebben találunk az apróvadak mindig zöld növényi részeket.
Anyanyulak (illegális) tavaszi kilövése			X		Az anyanyulak kilövése csökkenti az éves szaporulatot.
Pocokállomány csökkenése			X		A gazdálkodók általi pocokirtás miatt a ragadozó madarak f táplálékává a nyúl vált.
Mérgezés				X	A gazdálkodók és a vadászok az apróvadak védelme érdekében, f leg a korábbi években illegálisan mérgezték a sasokat. Az utóbbi években az els dleges mérgezések száma lecsökkent, azonban másodlagos mérgezések még mindig el fordulnak.
Áramütés				X	Amennyiben az elektromos vezetékek tartóoszlopain megpihen madarak szárnya zárja az áramkört, halálos áramütést szenvednek. Problémát jelent, hogy bizonyos póznákat (feszít póznák) a jelenlegi eszközökkel nem tudják leszigetelni, esetleg nem jól végzik el a szigetelést.
Természetes dinamika				X	A nyúlállomány változásainak vizsgálatokor figyelembe kell venni a faj természetes dinamikáját is: egyik évben drasztikusan lecsökken az állomány, másik évben robbanásszer en megn .

2.7. Az érintettek javaslatai az apróvadállomány növelésére

Az interjúk készítése során törekedtünk arra, hogy az interjúalanyok terepi tapasztalatai és helyi tudása alapján összegyűjtsük azokat a javaslatokat, amelyek véleményük szerint hozzájárulnának az apróvadak állományának növelésére. A következő táblázat az el z höz hasonlóan az érintett csoportok által említett javaslatokat foglalja össze.

4. táblázat: Javaslatok az apróvadak állományának fenntartására, növelésére

	Javaslatok	Csak mg.	Vadász, egyben gazda is	Vadász	Term. véd.	Magyarázat
Földhasználati mód	Táblák közötti mezsgyék meghagyása		X	X	X	Az él helyfejlesztés miatt nagyobb gondot kellene fordítani a mez gazdasági táblák közötti mezsgyék meghagyására és szélességük növelésére.
	Nem mg-i területek beszántása tilos				X	Pl. csatornaszélek, útszélek, mez gazdasági utak 6 méteres szélességének meghagyása.
	Táblaszélek zöldkeverékkel, vadkeverékkel való bevetése		X			A táblaszélek nem csak fontos búvóhelyek, hanem táplálékforrások is, így fontos ezek diverz fajösszetételének fenntartása. Fontos ezen területek gyomtalanítása is, mivel ennek hiányában a gyom elnyomhatja vetett fajokat.
	Vegyszerezés ellen rzése			X		A túlzott vegyszerezés els dleges és másodlagos mérgezéses elhulláshoz is vezethet, ezért a vegyszerek szigorúbb betartásának ösztönzésére lenne szükség (pl. oktatás által).
	Mez gazdasági munkagépek egyszerre történ használatának korlátozása			X		A Natura 2000-es területeken történ munkavégzési eszközök méretének és több gép egyszerre történ használatának korlátozása.
	Táblaközi búvósávok meghagyása			X		A búvósávok meghagyásának ellen rzése és betartásának ösztönzése (pl. oktatás által).
	Állatállomány fenntartása, növelése			X		Az állatállomány fenntartása közvetlen hatással lenne a lucerna, s esetleg a takarmány céljából termesztett cukorrépa term területének növekedésére.
	Növényállomány diverzitásának növelése			X		A termesztett növények diverzitásának fenntartása és növelése a változatos táplálékforrás mellett azt is biztosítaná, hogy az apróvadak minden id szakban elegend élelemhez jussanak.
	Öntözés, és a terület vízellátásának megoldása			X		Az öntözés során területre kerül víz átmenetileg biztosítaná az apróvadak nedvesséگیgényét a szárazabb id szakokban.
	A terület mozaikosságának fenntartása				X	Az él helyek és a táplálékforrások változatosságának fenntartása céljából is fontos.
Vadrasztó lánc használatának betartatása				X	A vadrisztó lánc használatának ösztönzése (pl. oktatás) és szigorúbb ellen rzése. Az új típusú gépekhez is kompatibilis lánc kifejlesztése.	
Vadgazdálkodás	Róka intenzívebb gyérítése	X	X	X		Intenzívebb dúvadirtás.
	Ragadozó madarak számának korlátozása		X	X		A monitoringot követ en kétoldalú kommunikációra épül megegyezés a terület ragadozó madár eltartó képességét illet en, s ez alapján, amennyiben szükséges, a ragadozó madarak (els sorban egerészölyv) számának csökkentése, pl. tojáskiszedéssel.
	Támogatás	X		X		Apróvad él helyfejlesztésre, vadtenyésztési tevékenységre, törzsállomány növelésre, vadföldek

	Javaslatok	Csak mg.	Vadász, egyben gazda is	Vadász	Term. véd.	Magyarázat
						létrehozására, ugar fenntartására, fatelepítésre.
	Itatók számának növelése		X	X		Hatékonyabb és költségkímélőbb itatórendszerek telepítése.
	A vadásztársaságok területb. vitése			X		Pl. saját tulajdonú vadföldekre vonatkozóan, ami kifejezetten apróvad él. hely. fejlesztésre és táplálékforrásként szolgálna.
Egyéb	Agrártámogatások újragondolása		X	X	X	Az apróvadvédelemmel ütköző el. írások átdolgozása (pl. határtól határig való földm. velés)
	Képzések szervezése, tájékoztatás		X	X	X	Képzések a Natura 2000 programról, az apróvadak él. hely. igényér. l., az apróvadak ökológiai láncban betöltött szerepér. l.
	Út menti mezsgyék, fasorok meghagyása			X	X	Nem csupán a gazdálkodók, de az önkormányzatok, a vízgazdálkodási társulatok és a vízügyi igazgatóságok szerepe is meghatározó ebben a kérdésben.
	Tanyahelyek meghagyása				X	A tanyahelyek meghagyásának ösztönzése, el. írásban történ. kikötése, ellen. rzése.
	Ragadozó madár monitoring			X		Az információs konfliktusok tisztázása érdekében fontos lenne egy laikusok számára is érthet. módon és széleskör. en kommunikált ragadozó madár felmérés.
	Szorosabb kapcsolat kialakítása az rrel			X		A gazdálkodók és vadászok szemléletváltásának alapja a jó kapcsolat fenntartása az rrel. („Érdemes j.óban lenne az rrel, mert sokat lehet tanulni t. le.”)
	Gyepesítés		X			Él. hely. fejlesztés és táplálékbiztosítás fenntartása.
	Magasabb szint együttm. ködés az r és a vad r között		X			Pl. munkamegosztás, adatok megosztása, közös felmérések, közös szervezés. tájékoztató képzések.

3. Javaslatok a Jászság Natura 2000 területre készítendő fenntartási terv kommunikációjára és kapcsolódó kiegészítő kommunikációra

Az érintettekkel az eddigi kapcsolatfelvétel és az interjúk már a kommunikáció első lépésének tekinthetők, hiszen egyrészt tudomást szerezhettek arról, hogy fenntartási terv készül a területre, másrészt az interjúk során lehetőséget kaptak arra, hogy a természetvédelmi szempontokkal, elírásokkal kapcsolatos véleményüket elmondják, illetve javaslatokat tegyenek a gazdálkodás és természetvédelem összehangolására. Magának a tervváltozatoknak a kommunikációjára és kapcsolódó kiegészítő kommunikációra az alábbi eszközöket javasoljuk.

Egyeztető fórumok a fenntartási terv első változatának a megvitatására

Az eddig megtett tájékoztatási lépéseken túl fontos kommunikációs eszköznek tartjuk az egyeztető fórumot. A terület nagysága és jellege alapján egy-két fórum megtartását javasoljuk.

Az egyeztető fórum jelentősége első sorban abban rejlik, hogy ennek révén az érintettek egy nyílt tervezési folyamatba kapcsolódhatnak be, megoszthatják egymással és a tervezővel a véleményüket a fenntartási tervek kapcsán, és változtatásokat eszközölhetnek. Mindezzel nem csak javulhat a terv szakmai színvonala (hiszen több szempontot fog tükrözni), de növekedhet a terv helyi elfogadottsága is.

Az MME-től, mint projektvezető szervezettől, kérjük, hogy a fórumokat megelőzően a legfontosabb érintettek számára postai vagy elektronikus úton a terv egyeztetési változatát küldje meg. Ehhez a címeket és elérhetőségeket megadjuk. A korábbi tapasztalatok alapján javasoljuk, hogy az MME az érintett települések önkormányzatait kérje fel a terv egyeztetési változatának kifüggesztésére. A fórumokra meghívjuk a települések vezetőit, a jelentősebb helyi gazdálkodókat, a vadásztársaságok képviselőit, a hivatalos szervek és kezelők részéről pedig a falugazdászokat, a megyei feldolgozó vadászt, és a Közép-Tisza-vidéki Vízügyi Igazgatóság képviselőjét. A projektben résztvevők oldaláról a tervező, illetve az MME, a Hortobágyi Nemzeti Park Igazgatóság és a SZIE Vadvilág Megfigyelési Intézet munkatársainak részvételét tartjuk fontosnak. A Környezeti Társadalomkutatók Csoportja (ESSRG) a fórumokat levezeti, az elhangzottakról jegyzőkönyvet készít, és azt átadja a tervezőnek, hogy az észrevételeket építse be a terv második változatába. Javasoljuk, hogy a terv véleményezésére írásban is adjunk lehetőséget az érintetteknek.

Az interjúk azt mutatták, hogy a helyi érintettek csak felszínes és részleges ismeretekkel rendelkeznek a Natura 2000 hálózatról, a kijelölés céljáról és a kapcsolódó elírásokról. A fenntartási terv egyeztetési változatának kísérelésében, valamint a fórumok bevezetésében ezért érdemes a Natura 2000 hálózatról egy rövid ismertetést is adni.

A fórumok felépítése a következő javaslatot adjuk:

1. Moderátor: köszöntés és a fórum céljának ismertetése
2. MME: a parlamenti LIFE projekt és a Jászság SPA-ra készítendő fenntartási terv kapcsolatának rövid ismertetése

3. Tervező vagy MME: a Natura 2000 program és a fenntartási terv általános, rövid bemutatása
4. Tervező : a kezelési elírások részletes bemutatása és indoklása
5. Résztvevők: észrevételek, hozzászólások, javaslatok megvitatása.
6. Tervező : a fórumot követő lépések tervezett időtávokkal
7. Moderátor: a fórum zárása és elköszönés

A fórum tervezhető időtartama a korábbi tapasztalatok alapján 1,5-2,5 óra. Azt javasoljuk, hogy a felvezető előadások legyenek rövidek, és stílusukban inkább ismeretterjesztők mint szakmaiak. Érdemes a fórum nagy részét a tervhez kapcsolódó kérdésekre és válaszokra szánni.

A második tervváltozat írásbeli véleményezése

A javaslatok beépítése után a második tervváltozat írásbeli véleményezésére is érdemes lehet segítséget adni. Postai vagy elektronikus úton is kiküldhető a terv, valamint a projekt honlapjára is feltölthető on-line véleményezési lehetőség biztosításával, a <http://www.naturaterv.hu> honlap mintájára.

Natura 2000 tájékoztató táblák kihelyezése

Az interjúk alapján hasznos lenne további tájékoztató táblák kihelyezése a Jászság SPA különböző pontjain (településeken és a földeken, több gazdálkodó területének határán), amelyben a gazdálkodók megismerhetik a madár- és élőhelyvédelmi területek kijelölésének céljait, a fontosabb jelölő fajokat és élőhelyeket, valamint a kötelező előírásokat és támogatási lehetőségeket.

Szakmai workshop a ragadozó madarak (különösen az egerészölyv) állományának értékeléséről a Jászság SPA területén

Interjúink azt mutatták, hogy a ragadozó madarak állományának nagyságáról és annak fenntartásának jogosságáról megoszlanak a vélemények. Várható, hogy a fenntartási tervet egyeztető fórumon ez lesz az egyik fő téma, amelyet a résztvevők felvetnek majd. A fórum célja azonban a fenntartási terv és a tervezett előírások megtárgyalása, ezért a rendelkezésre álló idő keretbe nem fog beleférni egy részletes szakmai vita erről a specifikus kérdéskörrel. Véleményünk szerint egy célzott helyi vita szervezése természetvédelmi szakemberek, madarászok, kutatók és gazdálkodók (mező-, erdő- és vadgazdálkodók) részvételével megfelelő fórumot biztosítana az állományadatok megosztására, a természetvédelmi szempontok bemutatására, illetve az ökológiai összefüggések megvitatására.

A Natura 2000 támogatásokhoz kapcsolódó képzés ösztönzése és kiegészítése terület-specifikus információkkal

A Natura 2000 gyéptámogatásokhoz kapcsolódó képzés jó lehetőséget adhat arra, hogy a Jászság SPA-ra vonatkozó specifikus információk is eljussanak a gazdálkodókhoz. A parlagi sas és egyéb ragadozó madarak védelme, valamint a fenntartási terv tartalma is része lehet a felkészítésnek. A téma jellegére való tekintettel olyan képzést javasolunk, amely a hagyományosnál interaktívabb, lehetőséget ad a résztvevőknek kérdések feltevésére, problémák felvetésére, a saját tapasztalataik megosztására is. Célszerű több szemléltető eszközt, képeket és térképeket is alkalmazni a jobb megértés elősegítése céljából.

Érdemes lenne megkérni a képzésért felelős szervezetet, hogy a projekt eredményei és az elkészült fenntartási terv így is hasznosulhassanak.

Brosúrák: Mit tehet a mez - és erdő gazdálkodó és mit tehet a vadgazdálkodó a parlagi sas és egyéb ragadozó madarak védelme érdekében?

A mez -, erdő - és vadgazdálkodókban sokszor nem tudatosul a parlagi sas és más ragadozó madarak szerepe az ökológiai rendszerben, illetve sok a téves információ a károkozásukról. Az érintett gazdálkodói csoportoknak célzottan összeállított kis ismertető segíthetnek abban, hogy ezek a hibás elképzelések megszűnjenek, és a vadászok ne tekintsék ellenségnek a ragadozó madarat, és mindegyik csoport megértse, miért fontos a ragadozó madarak védelme, és hogyan tudják azt segíteni. A fontosabb madárfajokról, él - és táplálkozó helyükről, valamint a tápláléklánc összefüggéseiről adott ismeretek mellett érdemes javaslatokat adni a ragadozó madarak, valamint a táplálkozó- és él helyeik megőrzését szolgáló, egyszerre kivitelezhető tevékenységekre is.

A természetvédelmi munkák kapcsolatának erősítése a helyi szinten

Eddigi tapasztalataink alapján az illetékes nemzeti park igazgatóság természetvédelmi munkáinak kiemelkedő szerepe van abban, hogy változik-e a helyi érintettek hozzáállása a természetvédelemhez és a védett természeti értékekhez. Interjúink azt mutatták, hogy a helyi természetvédelmi munkák jelenlegi megítélése jó azon helyi érintettek körében, akikkel már eddig is ki tudta építeni a személyes kapcsolatot. Tudjuk, hogy a természetvédelmi munkáknak sok feladatot kell ellátniuk, de ennek ellenére megfontolandónak tartjuk az eddigi sikeres pozíció további erősítését, és személyes kapcsolat kialakítását még több helyi mezőgazdálkodóval, vadásszal, falugazdával, polgármesterrel és iskolával. A kapcsolattartásra számos lehetőség adódhat: a természetvédelmi munkák felkérését kaphat természetvédelmi témájú ismeretterjesztő előadások tartására a helyi általános iskolákban, de falurendezvényeken, gazdasági fórumokon vagy egyéb közösségi eseményeken is népszerűsítheti a nemzeti park igazgatóságot és a területen végzett természetvédelmi munkát. Ez az ismeretterjesztő tevékenység és a személyes megjelenés a projekt sikerét is pozitívan befolyásolhatja.

Felhasznált irodalom

Babbie, E. 1995. A társadalomtudomány kutatás gyakorlata. II. fejezet: A megismerési folyamat felépítése; III fejezet: A megfigyelés módja; IV. fejezet: Adatelemzés. Balassi Kiadó, Budapest.

Fodor, F. 1942. A Jászság életrajza. Szent István Társulat, Budapest

Heltai, E. és Tarjáni, J. 2004. A mélyinterjú készítése és az elkövethető hibák forrásai. In: Letenyi László (szerk.): Településkutatás. L'Harmattan Kiadó, Budapest. pp. 501-544.

Héra, G, és Ligeti, Gy. 2005. Módszertan – Bevezetés a társadalmi jelenségek kutatásába. Osiris Kiadó, Budapest,

Jászsági Tájvédelmi Körzet Természetvédelmi Kezelési Terve: tervezet, é.n., Hortobágyi Nemzeti Park Igazgatóság, Debrecen

KSH, 2012. Földhasználat és állatállomány Magyarországon, 2010 (településsoros adatok), Magyarország mez gazdasága (ÁMÖ), 2010. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest,

Kvale, S. 2005. Az interjú. Bevezetés a kvalitatív kutatás interjútechnikáiba. József Kiadó, Budapest.

Mason, J. 2005. A kvalitatív kutatás. József Kiadó, Budapest

Palugyai I. ifj. 1854: Jász-kún kerületek s külső Szolnok Vármegye leírása. Heckenast Gusztáv sajátja, Pest

Peth, L. 1999: Egy mikrorégió az ezredfordulón: Tanulmányok, szociográfiák és publicisztikák. MTA Politikai Tudományok Intézete és a Jászberényi Tanítóképző Iskola Közművelődési és Felnőttnevelési Tanszéke, Budapest

Szikra, F. 2003. A földhasznosítás tendenciái a Jászságban. in: Jászsági Évkönyv, 2003, Jászsági Évkönyv Alapítvány, Jászberény

VÁTI, 2006. Jászsági fejlesztési koncepció, stratégiai és operatív program, 2007-2013, Helyzetfeltárás-Koncepció, Tervezet, VÁTI Magyar Regionális Fejlesztési és Urbanisztikai Közhasznú Társaság, Budapest

Mellékletek

1. sz. melléklet

ÉRINTETT INTERJÚK ÖSSZESÍTETT VEZÉRFONALA A JÁSZSÁG SPA NATURA 2000 TERÜLET FENNTARTÁSI TERVÉNEK ELKÉSZÍTÉSÉHEZ (2012. november)

Bemutakozás, ismerkedés:

- **Cél: az interjúalany és munkájának, szakmai hátterének megismerése**
 - **Gazdálkodók:** A gazdálkodás módjának, formájának megismerése (m velési mód, állattenyésztés, növénytermesztés v. mindkettő; konvencionális v. biogazdálkodás), információk gyűjtése területeinek kiterjedésére, elhelyezkedésére, méretére vonatkozóan.
 - **Természetvédelmi szakemberek:** Mely területeken milyen feladatokat lát el. Milyen szakmai háttérrel rendelkezik, mióta végzi ezt a típusú munkát?
 - **Falugazdász:** A hozzá tartozó gazdálkodók főbb jellemzőinek (a különböző gazdálkodási formák arányai), tevékenységi körének megismerése.
 - **Vadgazdálkodók:** Vadásztársaság esetén információkat gyűjtünk területeik kiterjedése, elhelyezkedése kapcsán. Tagok száma, a társaság működése, feladatmegosztás a társaságon belül.

Helyi viszonyok és a mez gazdaság helyzete általában:

- **Cél: a helyi viszonyok felmérése,** pl. fő megélhetési forma, munkalehetőségek, fejlesztési lehetőségek felmérése. Helyi mezgazdálkodási lehetőségek, együttműködési formák (szövetkezetek)

Helyi szereplők

- **Cél: a ragadozó madarak és apróvadak kapcsán felmerülő legfontosabb érintettek felmérése.**
 - **Gazdálkodók:** Mely szereplők vannak befolyással a gazdálkodásra, milyen kapcsolata van a helyi erdészeti, vadgazdálkodási, vízgazdálkodási, természetvédelmi szervekkel? Kik a legmeghatározóbb szereplők (mezgazdálkodás szempontjából) a térségben?
 - **Természetvédelmi szakember:** Mely szereplők vannak leginkább befolyással a természetvédelemre? Kikkel és milyen kapcsolatot tart fenn? Mik nehezítik a jó kapcsolat kialakítását?
 - **Vadgazdálkodók:** Mely szereplők vannak leginkább befolyással a vadgazdálkodásra, milyen kapcsolata van a helyi erdészeti, vízgazdálkodási, természetvédelmi szervekkel, gazdálkodókkal? Kik a legmeghatározóbb szereplők (vadgazdálkodás szempontjából) a térségben?

Támogatások

- **Cél:** felmérni, hogy milyen támogatásokat vesznek igénybe a helyi szereplők, mennyire elégedettek a programokkal, mennyire tartják hasznosnak, milyen javaslataik lennének az átalakításra.
 - **Gazdák:** Milyen támogatásokat és mióta vesz igénybe? Mennyire elégedett a programokkal? Min változtatna, ha tehetné? Ismeri az apróvadás és a nem termelő támogatásokat? Mi a véleménye ezekről? Mennyire tartana hasznosnak egy parlagi sasra és apróvadra irányuló célprogramot?
 - **Természetvédők:** Mi a véleménye a támogatási programokról természetvédelmi szempontból? Mennyire hatékonyak ezek? Milyen ajánlásokat tudna megfogalmazni egy apróvadás támogatási célprogram számára?
 - **Falugazdász:** Melyek a legnépszerűbb támogatások? Kb. hányan vesznek részt az egyes programokban? Mi a véleménye a programokról? Mennyire tartana hasznosnak egy parlagi sasra és apróvadra irányuló célprogramot?
 - **Vadásztársaság:** Lényegében ugyan, mint a gazdáknál.

Természeti értékek, madár- és apróvad védelem:

- **Cél:** az interjúalany természetvédelmi beállítottságának megismerése (pl. mit gondol a természetvédelemről, a NP-ről), ragadozó madarakkal és apróvadakkal kapcsolatos tudásának felmérése.
 - **Gazdák:** Mit tart a legnagyobb értéknek a területen? Mit gondol ezek védelméről, a védelem hatékonyságáról? Milyen a kapcsolata a nemzeti park igazgatósággal? Mit gondol a tevékenységükről? Milyen problémák adódnak az együttműködés kapcsán? Milyen ragadozó madarakat és apróvadakat figyelt meg a területen? Hogyan változott az állomány az elmúlt években? Milyen apróvadás tevékenységeket végez? Vadászik-e? Hogyan befolyásolják ezek a fajok a mindennapi tevékenységét? Milyen problémák adódnak az említett fajok miatt (a gazdálkodás során)? Mit gondol az említett fajok védelméről? Mennyire hatékony? Hogyan lehetne hatékonyabbá tenni? Milyen javaslatokat tudna megfogalmazni a természetvédők számára? Milyen tevékenységeket végez az apróvadak és ragadozó madarak élőhelyének megőrzése érdekében (pl. mekkora szegélyt hagy, kaszálja-e, beszántja-e, tanyahelyek kezelése, fák metszése stb.)
 - **Természetvédők szakemberek:** Melyek a terület legfontosabb természeti értékei? Mekkora állományokkal rendelkezik a terület az említett fajokból? Mik a legfontosabb veszélyeztető tényezők? Hogyan lehetne ezeket a tényezőket csökkenteni? Mire lenne ehhez szükség? Hogyan lehetne növelni a védelem hatékonyságát? Milyen ajánlásokat fogalmazna meg a fenntartási számára?
 - **Falugazdász:** a kérdések köre nagyjából megegyezik a gazdáknak feltett kérdésekkel.
 - **Vadásztársaság:** a kérdések köre nagyjából megegyezik a gazdáknak feltett kérdésekkel.

Változások:

- **Cél: Felmérni, hogy milyen változásokat figyeltek meg az interjúalanyok a tájban.** Pl. hogyan változott a tájhasználat, milyen fajok t ntek el, milyen fajok jelentek meg, hogyan változott a megélhetés az elmúlt években stb. A kérdések azonosak valamennyi érintett csoport számára.

Ha marad rá id :**Területkezelési/tájhasználati jövő kép**

- **Cél: megismerni, hogy az interjúalanyok milyen jövő t képzelnek el, s ehhez milyen lépések megtételére lenne szükség.**

Térképes-kreatív:

- tipikus gazdálkodási formák bejelölése, elnevezések

Egyéb:

- Kit tud ajánlani?
- Részt venne-e egy közös tervezési folyamatban, ami a terület fenntartási tervének elkészítésére szervez dnek? Kereshetjük-e fenntartási tervek egyeztetése kapcsán?

2. sz. .melléklet. A tájhasználat változása a Jászságban a jászok betelepülését l napjainkig

	13.-16. század	16.-17. század vége	17. század vége	18. század	19. század els fele	19.sz második fele	20. század eleje	1945-1990	1990 után
Erd sülttség	erd sebb jelleg terület (szilfa, vadvörte, vadalma)	erd k elt nése, puszta jelleg terület	pusztai jelleg terület, erd sülttség 6,3 %-os	erd sítések: tölgy, nyár, akác, f z, feny ültetése	ártéri erd k pusztulása, akác ültetése	erd k területének csökkenése			2006-ben 8% erd (nemesnyár, akác, tölgy) - 2011-ben 5,39 %
Legel k aránya			96% legel	50 % legel	1854-ben 18,97 % legel	1895-be n 9,57%	1914-ben 7,47 %, 1930-ban 7,02%		9% gyep
Gazdálkodás jellemz i	-nomád állattartás - földm velés kezdetei a 14. századtól -búza, zab, árpa, köles, borsó és lencse termesztése	-állattartás meghatározó, de állatállomány csökkenése -gazdálkodás visszafejl dése	-állattartás jelent s -búza, árpa, zab, köles	- hatalmas állatállomány -szántók területe n -búza, rozs, árpa, zab, kukorica, sz l , dinnye -széna -lecsapolások elkezd tek -kétnyomásos gazdálkodás, ugar legeltetése	- állatállomány n , legel k aránya csökken -búza, árpa, rozs, kukorica, sz l , dohány, dinnye - árvízmentesítés, szikesedés -kétnyomásos gazdálkodás, ugaron dohány termesztése	-legel k arányának folyamatosan csökkenése -istállózó állattartás tanyákon, nem magyar fajták elterjedése - Tisza árterének lecsapolása -minden lehetséges terület feltörése a szántók javára	-állatállomány továbbra is jelent s -legel k arányának csökkenése - búza, árpa, rozs, zab, kukorica, burgonya, dohány, dinnye -takarmánytermelés -sokszín , kis parcellák -háromnyomásos javított gazdálkodás	-nagy táblás m velés -gépesítés -kemizálás, m trágya -öntözéses gazdálkodás -takarmányozás meghatározó	-állattartás visszaesése -nagy táblás m velés - sz l búza, napraforgó, kukorica, árpa, cukorrépa, dinnye, hagyma -takarmány (lucerna, repce)
Földek használatának szabályozása			kezdetleges földközösség, els foglalás joga	földközösség, szántók és rétek nyilas osztása	tanyás gazdálkodás, magántulajdon	tanyás gazdálkodás, magántulajdon, közlegel k tagosítása	kis és középbirtokok túlsúlya	tanyarendszer megsz nése TSZ-ek, állami gazdaságok alakítása	kis gazdálkodók még mindig jelent sek

3. sz. melléklet A természetvédelmi szempontból fontos agrártámogatások összefoglalása

Támogatási cím	Rendelet	támogatás id tartama	Támogatás nagysága (euró/ha/év)	Fontosabb el írások
AKG szántó (integrált, tanyás, ökológiai)	61/2009. (V. 14.) FVM rendelet	5 év	155-485	vetésváltás szabályai (pl. ugaroltatás, meghatározott növénykultúrák) trágyázásra korlátozások (fajta, mennyiség) egyszer közép mély lazítás vetésszerkezet: legalább 10% pillangós legalább 1x zöldtrágyázás környezetkímélő növényvéd szerek tanyás programnál: mozaikos, kisparcellás növénytermesztés
AKG gyepek (extenzív, ökológiai)	61/2009. (V. 14.) FVM rendelet	5 év	40-85 (Natura 2000 területen)	tilos: felületvetés, vegyszeres gyomirtás, m trágyázás, öntözés kaszálás után okt. 30-ig el kell hordani a kaszálékot <i>legeltetés:</i> 0,2 állategység/ha, 3. év végére 0,3 állategység/ha, pásztoroló vagy szakaszolt legeltetés tilos: túllegeltetés kaszálás évente egyszer lehet, szilveszteri tisztító kaszálás kötelező <i>kaszálás:</i> évente max 2x kaszálás tilos: szerves trágyázás is csak kaszálás lehet
Erdő-környezetvédelem	124/2009. (IX. 24.) FVM rendelet	1, 5, 7, 10 év	50-280	11 célprogram, célprogramonként változó, részletes

Támogatási cím	Rendelet	támogatás id tartama	Támogatás nagysága (euró/ha/év)	Fontosabb el írások
Natura 2000 gyep	128/2007. (X. 31.) FVM rendelet 269/2007. (X. 18.) Korm. rendelet	1 év	38	<p>hasznosítás: legeltetéssel és kaszálással csak szarvasmarha, juh, kecske, szamár, ló és bivaly tilos: túllegeltetés, gyepfelszín maradandó károsítása, pótlólagos trágyázás 5-10% -t kaszálásonként változó helyen kaszátlanul kell hagyni tilos: belvíz elvezetése és öntözés, tilos: napnyugtától napkeltéig gépi munkavégzés kaszálékot 30 nap alatt el kell hordani madár- és kisállat-barát kaszálás vadriasztó lánc használata inváziós és term hely-idegen növényfajok visszaszorítása</p>
Natura 2000 erd	41/2012. (IV. 27.) VM rendelet	1 év	40-230	<p>erd terv el írásai hagyásfák az erdészeti hatóság el írásai szerint: tisztítóvágás, gyérítés, készletgondozó használat, fokozatos felújítóvágás, szálaló vágás, szálalás esetén: egyes fafajok, egyedi jellegzetességgel bíró faegyedek, álló és fekv holtfa egészségügyi fakitermelésnél : 5 m³/ha mértékig álló és fekv holtfa, véghasználat esetén: hagyásfák, él fakészlet max. 5 % facsoportok visszahagyása. fakitermelés id - és térbeli korlátozása</p>

4.sz. melléklet. A vadászok és gazdálkodók véleménye a ragadozó madarokról, a táplálkozásukról és állomány nagyságukról

Téma/ csoport	Sas (legtöbbször a parlagi sásra utal, de utalhat réti sásra is)	Ölyv (egerészölyv)	Héja	Rétihéja (Barna rétihéja)	Kerecsensólyom	Ragadozómadarak általánosságban
A fajról általánosságban						
Vadászok	a jelenléte pozitív, mert jelzi, hogy van a területen apróvad	legfőbb probléma			egerészölyv zavarja a fészkelését	kellenek a ragadozók
A faj táplálkozásáról						
Vadászok	- fiatal fácánt fogja csak meg - kifejlett nyúllal táplálkozik - nem csak a beteg nyúl egyedeket fogja meg -1 nap /1 héten 1 nyulat megfog 1 egyed	- generalista - nem válogat, elviszi pockot, egeret, kisnyulat - fácánnal is táplálkozik - első nyúlfialást tizedeli meg	csak a héja fogja meg a fácánt	- generalista - második nyúlfialást tizedeli meg - kisnyulat megfogja - fácántojást eszi csak meg	nem táplálkozik nyúllal	- ragadozók elsődleges hatással vannak a nyúlállományra - ragadozómadarak egymással versenyeznek, a legnagyobb egyedszámú fog fennmaradni
Gazdálkodók	-1 pár eszik meg 1 nyulat 1 nap - parlagi sas sok vadat összeszed - sas megeszi a kisnyulakat - volt amikor ölyvet vitte el a sas -1 sas napi 2 nyulat eszik meg - sas elviszi kacsát, nyulat (sas összefoglaló névként használva)					ragcsálókát eszik meg ragadozómadarak
A faj állomány-nagyságáról						
Vadászok	- jelenleg nem bírja el a terület, mert kevés a nyúl - megnőtt az állománya	- állománya folyamatosan nő a védelem miatt - túl sok ölyv van	kevesebb van belőle			- túl sok a ragadozómadár, nem bírja el a terület - az a faj szűrja legjobban a vadászok szemét, amit leggyakrabban látnak - állomány nagysága nem ismert, nem tudjuk mekkora nyomást gyakorol az apróvad állományra
Gazdálkodók	„ A vadászok azt nem szeretik, hogy ezeket a ragadozó madarakat szinte tenyésztik, mikor már így is alig van apróvad.”					